

Må psykolog- forskning bidrage til at føre krige?

Foto: Mads Nissen/Polfoto

Af Mathias Irminger Sonne, *journalist, Berlin*

Brug altid dine kundskaber kurativt, aldrig destruktivt - fx i krigsøjemed. Det er en simpel etisk ledetråd for psykologifaget, så simpel, at det burde være en selvfølge, at den altid gælder og følges.

Men desværre er verden ikke sort og hvid.

Så meget indrømmer Klaus Boehnke, professor i psykologisk og socialvidenskabelig metode ved det private Jacobs University i Bremen. Som medlem af "Comittee for the psychology study for peace" under den internationale psykologforening International Union of Psychology Science (IUPSYS) og som en af de vigtigste pacifistiske stemmer i den tyske universitetsverden er han stærk forkæmper for en lang række tyske læreanstalters "civile klausuler" - selvforpligtelser, der forbyder forskning, som kan benyttes i militært øjemed.

Hvor de gælder, dækker de alle fakulteter og hele fagspektret fra ingeniørvidenskab over politologi til psykologi.

- Ja. Jeg indrømmer, at der er mange gråtoner i de her spørgsmål. Men vi må alligevel være idealister og kæmpe for, at verden bliver et fredeligere sted, siger Klaus Boehnke.

Han kigger ud på det nordtyske efterår og lægger hænderne fladt på sit skrivebord, som om han gør sig klar til at blive forhørt.

- Psykologien har en særlig forpligtelse. Med den forkerte brug er det et af de farligste våben. Desværre er mange psykologer tilsyneladende af den holdning, at det onde nu engang findes i både verden og mennesket, og at man som psykolog derfor lejlighedsvist må indgå kompromisser for at bekæmpe det onde.

Skandalen i det amerikanske psykologforbund, der gav psykologer grønt lys til at medvirke til tortur, har rystet verden. I Tyskland forsøger universiteter og forskningsinstitutioner at **forbyde psykologforskning**, der kan bruges i militært øjemed, men det idealistiske forehavende byder på mange faldgruber og dilemmaer – ikke mindst i den aktuelle **opbrudstid for Vestens sikkerhedsarkitektur**.

Amerikanske gråzoner

At psykologifaget kan bruges andet end kurativt, blev mere end tydeligt, da fagets måske hidtil største skandale blev optrevet i 2015. Med baggrund i Hoffman-rapporten kom det frem, hvordan højtstående medlemmer af den amerikanske psykologforening American Psychologist Association (APA) i samarbejde med forsvarsministeriet Department of Defense i årtiet efter 9/11 målrettet og ubemærket havde tillempt de etiske retningslinjer i verdens største psykologforening.

Dermed kunne amerikanske psykologer ustraffet medvirke til at udvikle "forbedrede forhørsteknikker" til brug for den amerikanske krig mod terror og i forhør af mistænkte terrorister fx i Guantanamolejren på Cuba eller i nogle af den amerikanske efterretningstjeneste CIA's hemmelige fængsler forskellige steder i verden. For kritikere er begrebet "psykologiske torturmetoder" mere rammende. Hardliners som den førende psykolog Mel Grawitz fra CIA's rådgivningspanel så det derimod som "psykologers ansvar over for nationen" - psykologifagets etiske kodekser må i terrortider "anvendes fleksibelt på de givne omstændigheder", lød hans ræsonnement.

Skandalen er her ikke bare, at spidserne i APA bøjede sig for det amerikanske forsvarsministeriums praksisser og ønsker - fx ved ikke at definere nægtelse af fangers søvn som tortur. Skandalen er med avisen *New York Times'* ord også, at den amerikanske psykologforening både satte forsvarsministeriets interesser over egne etiske standarder og "satte beskyttelsen af psykologer - også dem med uetiske arbejdsmetoder - højere end beskyttelsen af offentligheden".

Samtidig ville APA stille sig selv i et gunstigt lys i forsvarsministeriet, der udgør et attraktivt jobmarked for psykologer.

"APA valgte sine etiske retningslinjer ud fra sit mål om at hjælpe Department of Defense, forvalte sin PR og maksimere professionens vækst," lød det i Hoffman-rapporten. Med andre ord: Med udsigt til mere magt og flere job kom psykologernes etik i anden række.

Granatchok i psykologien

Efter Hoffmann-rapporten virkede psykologforeninger verden over som i granatchok over APA, der gav en entydig undskyldning til den amerikanske offentlighed. Der blev brugt

vendinger som "bevidst skade på andre menneskers psyke" og "stærkt undergravende for fagets værdighed og troværdighed".

Også med europæiske briller var der tale om en "barsk men nødvendig opvågning", som Lisbeth Steen Jensen, formand for Etiknævnet i Dansk Psykolog Forening, formulerede det.

Klaus Boehnke fra Jacobs Universitet i Bremen hævder i dag, at han "ikke var videre overrasket, men alligevel ganske oprørt" over afsløringerne.

- Psykologer er jo ikke a priori bedre end andre, selvom vi jo ofte har en aura af at være gode mennesker og menneskekendere. For at tjene penge på psykologifaget må man ofte indlade sig på pengegivernes interesser, som ikke nødvendigvis er helt rene.

Klausuler mod krigerisk brug

Netop tvivlsomme forskningsmidler og tvivlsom brug af psykologien har været et af de vigtigste emner i den 65-årige Klaus Boehnkes universitetskariere.

I årtier har han været en del af den tyske fredsbevægelse, og i årtier har han kæmpet for "civile klausuler."

Disse klausuler, som forbyder forskningsinstitutioner og læreanstalter at bedrive forskning, der på nogen måde kan bruges i krigerisk sammenhæng, er oprindeligt en japansk opfindelse. De fandt også delvis anvendelse inden for atomforskningen i Tyskland helt tilbage i 1950'erne: atomenergi, ja tak, atombomber, nej tak.

I den store tyske fredsbevægelse mod slutningen af Den Kolde Krig skulle Bremen Universitet i 1986 blive det første universitet, der pålagde sig selv civile klausuler. Siden da er mere end 70 universiteter og højere læreanstalter i Tyskland fulgt efter, mens fem ud af 16 tyske delstater har indført civile klausuler som princip for undervisnings- og forskningssektoren, som netop er forankret på delstatsniveau. Dermed er alle akademiske institutioner, der i disse tyske forbundslande modtager statsstøtte, underlagt et forbud mod at bedrive forskning og undervisning med militært sigte. Og et generelt forbud mod at samarbejde med eller modtage eksterne midler fx fra det tyske forsvar Bundeswehr eller våbenindustrien. Sanktionsmidlet er, at de ellers mister deres støtte.

Generelt er især ingeniør- og naturvidenskaberne fedtet ind i militære interesser, men med henvisning til skandalen i USA gør Klaus

Boehnke opmærksom på, at fag som psykologi også kan spille en rolle, om end han ikke kender eksempler på direkte skandaler knyttet til konkret tysk psykologisk forskning.

- Men jeg kan ikke just forestille mig, at psykologifaget kun benyttes i helbredende øjemed i den tyske forbundshær - men jeg har ingen tal eller data på den påstand, kommenterer han forbeholdent.

Dilemmaer nok

En af de gængse indvendinger mod civile klausuler er forskningsfriheden. Den køber Klaus Boehnke langt fra - med mindre man definerer denne frihed som "friheden til at sælge sin forskning til højest bydende uanset interesse bag," som han formulerer det.

- Jeg er stærk forfægter af forskningsfriheden, men den er jo ikke en absolut ret. Den er fx underlagt den tyske grundlovs paragraf 1 om menneskets uantastelige værdighed. Man kan fint indføre forbud mod forskning, om det så er fx særlige former for genforskning eller krigsførelse. Og man kan i mine øjne fint forbyde psykologisk forskning inden for tortur-resistens, uden at forskningsfriheden knægtes af den grund.

Ellers indrømmer Klaus Boehnke gerne, at der er "forbehold og dilemmaer nok" i systemet med civile klausuler - han har ligefrem samlet et mindre katalog. Herunder fx: Hvornår bliver

forskning om militær til militær forskning?

Hindrer civile klausuler i at forske i hjælp til krigs ofre og PTSD-ramte soldater?

Hvornår er der - især inden for grundforskning - tale om civile, og hvornår der er tale om militære mål, når et antal af forskningsresultater både kan bruges til fredelige formål og direkte overtages af militær og efterretningstjenester og misbruges til uetiske formål?

Vil der med de selvpålagte begrænsninger ikke opstå en beskidd forskningsverden uafhængigt af den statslige med dens besværlige civile klausuler?

- Der er endnu flere dilemmaer, medgiver Klaus Boehnke.

- Det er næsten altid en svær balancegang at vurdere. Men jeg tror på, at det generelt er muligt at kigge på de enkelte projekter og afveje pragmatisk.

Offentlig prøvelse

Det måske største problem i de civile klausuler ligger i dilemmaet omkring den såkaldte "dual use" - at mange forskningsresultater både kan bruges fredeligt og militært-aggressivt.

- Tag fx minerydning, der både kan hjælpe den lokale befolkning til at leve fredeligt igen, men som meget ofte bruges som forberedelse til yderligere militære fremstød. Eller skabelsen af droner, der kan overvåge, at en våbenstilstand overholdes. Er det en aggressiv, militær

brug? Jeg er selv nok mere dogmatisk pacifist og ville ikke deltage i den slags forskning. Men om det partout skal forbydes, er sværere. Den samme slags dilemmaer findes der også mange af inden for psykologien, fx i forhold til emner som resistens og traumer.

Et yderligere spørgsmål er, hvem der skal være overdommer i vurderingen.

- Skellet mellem civile og militære formål løses ikke af enkelte mennesker eller rådgivere, men kræver en - gerne tværfaglig - komite. Men jeg indrømmer, at der sjældent er tale om sort-hvid-afgørelser, selvom jeg gerne ville have det.

Men foregøgler du ikke, at der findes faste definitioner for civile og militære mål inden for psykologisk forskning, når du plæderer for en lovgivning?

- Lovgivningen gør det først muligt overhovedet at få vurderingerne op at stå. Med en lovgivning opstår tvangen til at reflektere over de forskellige dual uses, så vi ikke bare lader tvivlen råde, lyder Klaus Boehnkes parade.

- Vi har en tendens til bare at lade gråzoner være gråzoner og feje dem ind under gulvtæppet. Med en lovgivning opstår der en formalisering af processen omkring civile klausuler - og dermed ofte en debat, som ellers aldrig var opstået.

Død debat i Danmark

Et par opringninger og mails til forskere på Institut for Psykologi på Københavns Universitet antyder, at temaet ikke just har den store bevågenhed inden for psykologien i Danmark - eller i hvert fald ikke på KU. I sidste ende bekræfter institutleder Søren Kyllingsbæk, at den amerikanske skandale ikke har været *the talk of the town* på instituttet, og at man ham bekendt ikke har beskæftiget sig indgående med forskningsetik i forhold til evt. militær brug.

- Jeg kan forestille mig, at diskussionen er vigtigere i USA grundet mængden af forskning, der er støttet af militæret, siger han.

Ellers henviser han til Rolf Kuschel, professor emeritus ved KU, der er forfatter til *Ondska-bens psykologi* og pt. er ved at skrive bogen *Psykologer til Salg* om psykologers deltagelse i bl.a. torturforskning finansieret af CIA. I et skriftligt svar til *Magasinet P* skitserer Rolf Kuschel, hvordan der i Danmark har været et samarbejde mellem militær og psykologisk forskning siden 1918, hvor man ved det heden-gangne Psykofysiske Laboratorium ved KU bl.a.

udviklede screening af egnede soldater og piloter. I de senere år har der bl.a. været forsket i PTSD og andre psykiske skader hos soldater, der har været udsendt på internationale opgaver - ganske legitime forskningsområder.

Til gengæld afviser den emeriterede professor i entydige vendinger, at den amerikanske skandale eller den psykologiske forsknings potentielt militære brug diskuteres inden for psykologistudierne i Danmark.

- Svaret er et klart nej hvad angår Institut for Psykologi på Københavns Universitet. Jeg ved intet om, hvad der foregår på Syddansk, Aarhus og Aalborg Universitet, men det ville undre mig meget, om man der interesserede sig for emnet, lyder det i Rolf Kuschels svar.

- I det hele taget undervises der ikke i forskningsetik på Institut for Psykologi - hvilket er en alvorlig pligtforsømmelse, tilføjer han.

Tilsyneladende er diskussionen generelt nødvendig på psykologistudiet. Om de amerikanske forhold skriver Rolf Kuschel i hvert fald:

- Det er forbløffende, hvor mange af de sidenhen anerkendte psykologer, der har ladet sig lokke af nemme forskningspenge. Flere af dem har sidenhen fortrudt og undskyldt sig med, at de ikke vidste, at pengene kom fra CIA - eller nogen af dets mange dæk-agenturer. Men det er en undskyldning, der ikke er rigtig holdbar.

Dyr transparens?

Tilbage i Bremen kan Klaus Boehnke ikke skjule sin tilfredshed over, at Bremen er en af de fem tyske forbundslande, hvor de civile klausuler gælder generelt.

Ikke desto mindre var den generelle indførelse af civile klausuler for hele forbundslandet i 2015 omstridt. Her frygtede især de kristen-konservative CDU, at den pacifistiske lovgivning ville afskrække firmaer og koncerner, der står klar med eksterne forskningsmidler.

Selv fra Bremen Universitet, som ellers har været foregangsinstitution med Tysklands første civile klausuler, strittede man imod den lovmæssige forankring af klausulerne. Man vurderede her ligeledes, at selvforpligtelsen var tilstrækkelig, og at en lovgivning ville gå ud over både forskningsfrihed og finansiering.

- Modstanden handlede især om penge, fordi der pludselig opstår helt andre krav til transparens i forhold til eksterne midler og forskningens indhold, siger Klaus Boehnke. Han kender ikke selv konkrete eksempler,

Foto: Mads Nissen/Polfoato

hvor kravet om total transparens har stået i vejen for eksterne midler.

- Men selvfølgelig kan det ske. Et firma, der vil lave en forskningskontrakt skal jo igennem en offentlig prøvelse af, om forskningen er forenelig med de civile klausuler. Hvis ikke, ser det selvsagt yderst uheldigt ud. Her er der klart en fare for, at forskningen vandrer videre, enten til andet tysk forbundsland uden civile klausuler eller til et privat forskningsinstitut. Den risiko må man i mine øjne tage med i købet - eller indføre en generel lovgivning for hele Tyskland.

Ny legitimitet

Hvis hele Tyskland eller endda hele Europa var underlagt civile klausuler, ville al gråzone-forskningen inden for psykologi og alle mulige andre fag så ikke bare vandre til udlandet, fx USA, Kina eller Rusland? Spurgt mindre pænt: afspejler klausulerne ikke en naiv tysk pacifisme, som grunder i katastrofen fra Anden Verdenskrig - og i Europas behagelige, men smuldrende NATO-orden med USA i ryggen? Klaus Boehnke er med egne ord "ikke jubeloptimist" på Vestens vegne i disse opbrudstider. Men han vil til sine dages ende kæmpe for, at "idealismen ikke går helt af mode".

- Siden slutningen af 1990'erne har Tyskland været militært aktiv på bl.a. Balkan og i Afghanistan og er nu en af verdens største våben-

producenter og -eksportører - samtidig med, at landet ses som pacifistisk, og vi stort set ikke diskuterer de enorme interesser, som selvfølgelig også smitter af på finansieringsmulighederne i forskningsverdenen, siger Klaus Boehnke og ryster på hovedet.

- Her nytter det ikke noget at køre med dobbelte standarder. Den amerikanske situation viser det med al tydelighed. Selvfølgelig har den anvendt psykologi i USA en legitimationskrise efter Hoffman-rapporten, siger han.

- Hvis man tvinger den akademiske psykologi og den psykologiske forskning

til at blive vurderet, når man åbent undersøger, om den virkelig har civile eller militære formål, så vil faget opnå en ny legitimitet. Her er civile klausuler en åbenlys vej.

Psykologerne forrest

Selv i en verdensorden, der kræver mere europæisk militær styrke, og hvor både grundforskning og våbenproduktion for længst er globaliserede, vil Klaus Boehnke ikke opgive dette forehavende.

- Selvfølgelig kan den beskidte forskning altid flytte videre. Men hvis man trækker på skuldrene ad det, så skyldes det i sidste ende en automatisk tankegang, hvor det onde kun kan tæmmes med vold. Jeg køber bare ikke præmissen, at mennesket er født ondt og aggressivt, og at vores kultur derfor er uforberedeligt krigerisk, siger den tyske professor.

- Selvfølgelig kan vi ikke afskaffe militær og våbenmagt fra i dag til i morgen. Pacifistisk isolationisme er rent drømmeri. Med civile klausuler prøver vi i det mindste prøve at gå noget ad vejen. Hvorfor skulle vi ikke gå forrest som psykologer? ●